

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urša Zupan

Ideologija obveznega materinstva: odločitev za življenje brez otrok

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urša Zupan

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

Somentorica: red. prof. dr. Alenka Švab

Ideologija obveznega materinstva: odločitev za življenje brez otrok

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

*Zahvaljujem se staršema, ker sta mi omogočila študij
ter celotni družini, Luku in prijateljem za vzpodbudo,
kadar sem jo potrebovala.*

Ideologija obveznega materinstva: odločitev za življenje brez otrok

V preteklosti je bila izjemnega pomena poroka, sledili so ji otroci. Danes je otrok še vedno pomemben element, ki pa si ga mnoge posameznice ne želijo, kar jih z vidika družbe dela egoistične in nenormalne. Čeprav je pravica do svobodnega odločanja o lastnem življenju zakonsko določena, se je pogosto ne upošteva. Ideologija materinstva vsiljuje naraščaj vsem ženskam in je prisotna v vseh sferah življenja; deklice se že od malega vzgaja v duhu materinstva s pomočjo igrač v obliki dojenčkov in s pomočjo šolskih učbenikov, kjer je ženska vedno prikazana kot mati in žena. Ideologijo goreče zagovarja tudi Katoliška Cerkev, ki pa, za razliko od družbe, ki zahteva potomce za vsako ceno, najprej zahteva poroko in šele nato otroke. Freud je celo zapisal, da otrok ženski predstavlja nadomestek za spolni ud, zato naj bi si ga želela vsaka normalna ženska. Vendar kljub ideologiji danes obstajajo tudi številni dejavniki, ki vodijo v neodločanje za otroke; ženske ogromno težavo vidijo v zaposlovanju, saj imajo delodajalci raje ženske brez obveznosti, mnoge pa si namesto otrok raje privoščijo svobodno življenje brez obveznosti, saj se tako lahko posvetijo same sebi, potujejo, se sproščajo in uživajo.

Ključne besede: ideologija materinstva, nematerinstvo, ženskost, svobodno odločanje, možnost rojevanja.

Ideology of mandatory motherhood: the decision to live without children

Followed by having children, marriage was highly prioritised and of utmost importance in the past. Nowadays, children are still an essential element, sometimes undesired by certain individuals, who are then publicly portrayed as egoistic and abnormal. Having a right to decide upon important life milestones and decisions is statutory, however often disrespected. Motherhood ideology, learned and further facilitated in many circumstances, imposes offspring on all women: girls are essentially brought up in the spirit of motherhood with the help of toy babies and school textbooks, where women are always portrayed as mothers and wives. This ideology is ardently being defended by the Catholic Church, which, unlike society that undisputedly expects the offspring, requires marriage and kids, respectively. According to Freud, children constitute a substitute for a male sexual organ, which is naturally desired by majority of women. However, despite the depicted ideology, many factors contribute to the choice of not having children today, such as increasing issues with employment (employers prefer employees without extraordinary commitments) and the choice of living care-free life instead of parenting assignments, where women can commit to themselves, travel the world, relax and enjoy the life.

Key words: ideology of motherhood, non-motherhood, femininity, freedom of choice, possibility of giving birth.

Kazalo

1 UVOD	6
2 ŽENSKOST	7
2.1 Ženska kot 'družinski človek'	7
2.2 Ženska kot mati	8
2.3 Zmožnost rojevanja potomcev	10
3 MATERINSTVO	11
3.1 Vzgoja hčera.....	11
3.2 Cerkev o ženskah in materinstvu	12
3.3 Vsa ženska je v maternici.....	13
3.4 Odločanje o naraščaju	14
4 IDEOLOGIJA MATERINSTVA.....	16
5 FREUDOV POGLED NA ŽENSKI SPOL	20
6 DEJAVNIKI RODNOSTI.....	24
7 NEMATERE	30
7.1 Svobodna izbira (ne)materinstva.....	30
7.2 Razlogi za nematerinstvo	32
7.3 Srečne nematere	34
8 SKLEP.....	38
9 LITERATURA.....	39

1 UVOD

Ob prebiranju magistrskega dela, ki je bilo napisano pred kratkim, na enako temo, kot jo obravnavam sama v tem diplomskem delu, me je avtorica dela z naslovom Neodločanje za otroke ter ideologija obveznega materinstva v pozni modernosti Ana Stamejčič (2015, 8) s stavkom »/I/z fantkov, ki raje kuhajo in ustvarjajo, kot vozijo avtomobile, in iz deklic, ki raje sestavljajo lego kocke, kot da bi skrbele za plastične dojenčke, zrastejo posamezniki, ki izzivajo normativne diskurze o moškosti in ženskosti,« spomnila na moje otroštvo. Večino časa sem namreč kot otrok sestavljala lego kocke, se igrala z avtomobilčki in prav malo mi je bilo mar za vse dojenčke tega sveta, z očetom sva igrala nogomet, govorila sem kot fantek in do danes v tem nisem videla globljega smisla. Danes bi lahko rekla, da sem morda 'nadomeščala' odsotnega očeta, ki je bil v prvih letih mojega življenja zdoma, ker je le na tak način lahko nahranil svojo družino – s terenskim delom, domov je prihajal le vsak drugi vikend; ali pa sem že takrat razmišljala drugače, ker mi ni bilo vsiljeno vedenje, ki naj bi bilo tipično za deklice. Tudi, kadar sem obiskala mami v njeni službi v vrtcu, so mi šli otroci precej na živce – se je že takrat kazala moja nezainteresiranost za otroke?

Z zanimanjem za temo nematerinstva sem se odločila, da jo nekoliko razdelam v svoji diplomski nalogi, ki bo teoretskega tipa. Razdelila jo bom na več poglavij, s pomočjo katerih bom prikazala, na kakšen način okolica, družba, kultura in mišljenja ljudi, med njimi tudi mišljenja vplivnih posameznikov, kot je Freud s svojo teorijo o Ojdipovem kompleksu, vplivajo na odločanje žensk za materinstvo oziroma nematerinstvo, torej za svobodno življenje brez odločitev, ki bi jih vezale za vedno. Moje raziskovalno vprašanje pri tem bo, kaj vpliva na odločitev žensk, da ne bodo imele otrok? Že sedaj je jasno, da je razlogov ogromno, od posameznika do posameznika se razlikujejo, pa vendar živimo v isti družbi, v istem svetu, torej mora obstajati neka rdeča nit, ki vse več ljudi napeljuje k 'svobodnejšemu' načinu življenja z manj doživljenjskih obveznosti.

2 ŽENSKOST

Ženska je najpogosteje definirana glede na njen biološki spol in glede na zmožnosti, ki jih ima njeno telo. Ker je ena izmed njenih zmožnosti rojevanje otrok, je njeno mesto v družinskem okolju, kjer je njena naloga skrb za naraščaj, topel in urejen dom, za moža in ostale družinske člane. Njeno družabno življenje igra manjšo vlogo kot družinsko življenje, tudi njena poklicna pot ni pretirano pomembna, za družbo je pogosto pomembno le, da ženska rodi otroke in zanje primerno skrbi.

2.1 Ženska kot 'družinski človek'

V predindustrijski družbi nekje v 17. stoletju je bila poroka izjemnega pomena pri vstopu v svet odraslih ljudi. Splošna pričakovanja so za vse ženske in moške zapovedovala poroko in v tem kontekstu tudi otroke. »Številni pari se sploh niso poročili, dokler se niso prepričali o svoji plodnosti« (Oakley 2000, 32). Uresničevanje individualnih želja in načrtov ter prizadevanje zgolj za lasten osebni uspeh ni bila praksa, razširjen je bil interes razširjene družine, več je namreč veljala čim večja enota (prav tam, 33). »Medtem ko je za moderno mater materinstvo polna zaposlitev, so v 17. stoletju od matere pričakovali, da bo vzredila le nekaj od svojih številnih otrok, ki niso imeli nobenega otroštva, in da bo to storila kar najbolj preprosto. Otroka je imela za pridobitev, ne za ekonomsko breme« (prav tam, 38), danes se mišljenja o tem delijo. Še vedno seveda obstajajo mame, ki jim otroci že vnaprej predstavljajo ogromno ekonomsko in socialno breme. Razlika morda nastaja tudi zato, ker družba dopušča vse večjo diferenciranost družbenih subjektov, končno je dovoljeno svobodno razmišljanje in odločanje, predvsem ženske dandanes smejo same odločati o svojem telesu, zato si tudi upajo povedati, kaj si želijo oziroma česa nočejo. Težko je torej trditi, da pred nekaj sto leti niso obstajale ženske, ki si niso želele otrok, morda si tega zgolj niso upale povedati na glas, da ne bi bile sankcionirane.

»Posledica industrializacije je, da dom pomeni 'družino', ne pa 'delo'. V našem jeziku imamo izraz za moškega 'družinski človek', ustreznega izraza za žensko pa nimamo. Bil bi družbeno nepotreben: družina *pomeni* žensko, ženska rodi otroke, skrbi za otroke, doma je gospodinja:

če dom pomeni družino, potem je družina ženska« (prav tam, 74). Croissant (1998, 22) celo pravi, da je »p/opolna ženska /.../ v polni meri hči, zakonska žena in mati«. Očitno pa to ne velja več v tolikšni meri, kot je veljalo še do nedavnega, saj ni vsaka ženska 'družinski človek', kot se je to dojemalo včasih. V moderni družbi je edina vloga ženske, kjer ima prednost pred moško, starševska vloga, torej vloga matere, ki skrbi za otroke, kot pravi Oakley (2000, 76).

»Družina določa identiteto ljudi. Ta ni zgolj dejanska – ženska in moški, ki živita skupaj in imata otroke – temveč je ideološka! Ko človeka opredelimo kot člana družine, mu s tem avtomatično podelimo družbeno dano identiteto: moški – mož – oče, ženska – žena – mati in otrok – sin/hči« (prav tam, 79). Vendar pa tukaj želim opozoriti na besedico *ideološka* in jo poudariti, saj je v naših življenjih ideologija povsod prisotna in nas na nekakšen represiven način nenehno omejuje in nam zapoveduje naše korake, odločitve, čustva in tako dalje, za neupoštevanje vnaprej določene ideologije za posamezni spol pa predvideva izključitev iz družbe in/ali negativno obravnavanje deviantnega posameznika, ki je morda devianten zgolj zaradi poguma, da je izrazil svoje želje.

Oakley (prav tam, 84) pravi, da je »v družinski vlogi ženske 'materinjenje' bistvena sestavina, odsotnost materinjenja je patogena, nekaj, kar ogroža celotni smoter družine – proizvodnjo zdravih otrok. Isto avro patogenosti je mogoče opaziti, če se ženska odpove konvencionalni vlogi ženske in matere.« Avtorica tu izhaja iz povzemanja psihiatričnih zapiskov, saj naj bi ženska, ki se nezavedno močno identificira z moškim, zavračala svojo žensko vlogo, ki ji jo predpisuje družba; v nasprotnem primeru pa je 'normalna' ženska tista, ki »najbolje izpolni svojo vlogo, kadar je lahko žena možu, 'ki je nekdo – nekomu, ki je prepričan v lastno spolno identiteto in vrednost« (Dicks v Oakley 2000, 84).

2.2 Ženska kot mati

Vode (1999, 62–63) pravi, da je naravna naloga ženske popolnoma drugačna kot naloga moških, da je njena vloga pri ohranitvi »človeškega rodu neprimerno važnejša, dolgotrajnejša, mnogovrstnejša in bistvenejša kot naloga moža«. Moški je namreč po spolnem odnosu prost vseh vezi, medtem ko ženska pri spočetju doživi popolno spremembo, ki je prisotna vse življenje. Vode pravi, da bistvo ženske leži v izpolnjevanju svoje biološke funkcije, ki je

ravno materinstvo oziroma rojevanje otrok in da to samo po sebi ni biološka tragedija. Tukaj tudi omeni, da je za žensko nosečnost ali materinstvo tragedija takrat, ko je otrok sad prepovedane ljubezni, ko se boji, da bi ji nosečnost ali materinstvo odvzelo zaslužek ali če mora fizično delati.

Od nekdanj je bilo središče življenja ženske življenje v družini. Družina je izvor njene sreče in navadno je delo ne osrečuje tako, kot otroci in družina. V rodu naj bi bila združena zgolj mati in njen otrok, saj je mati tista, ki ga rodi, doji, skrbi zanj, ko jo potrebuje, ko je še nebogljjen (prav tam, 232–233)¹. Otrok naj bi bil celo »nadomestek za ud, polnilo, ki žensko psiho spet naredi zaokroženo in celo« (Vidmar Horvat 2013, 12).

Žensko kot mater se vedno prikazuje kot srečno gospodinjo, ki pa je v resnici omejena na okvire doma, je sama za vsa opravila, psihično in fizično izčrpana in nima nobene pomoči, saj je skrb za družino in dom njena naloga; »medtem /pa/ ji 'brez razloga' po licih polzijo solze« (prav tam, 13). Družba opredeljuje žensko kot mater in jo na ta način determinira (prav tam, 14). Kot pravi Ksenija Vidmar Horvat (prav tam, 15), je materinstvo »neizbežna usoda 'anatomije', ki v takšni ali drugačni obliki zadene vsako žensko«. Materinstvo je naravno poslanstvo ženske, njena večna usoda. Pri tem pa avtorica poudari, da je dejstvo, da so matere vedno bolj utrujene kot tiste ženske, ki nimajo otrok; ob tem predstavi zgodbo, ki je izšla leta 1956 v ameriški ženski reviji Ladies' Home Journal in govori o Ruth Beal in njeni družini, predstavi pa, da materinstvo ni sama sreča in namesto, da bi v materinstvu uživala, ga je pričela dojemati kot jarem, ki jo je izčrpaval in dušil (prav tam, 55).

Žal je ženska vse prevečkrat zatirana in manjvredna, s čimer se ji na lahek in hiter način odvzame pravice o odločanju o svojem življenju, morda celo zaradi zavistnosti moškega spola, ker si moški želijo prisvojiti nekaj, česar nikoli niso in ne bodo imeli. Tako Galimberti (2011, 18) pravi, da ima ženska možnost odločati o življenju in smrti, sama se namreč odloči, ali bo otroka rodila ali splavila, kar ji že od nekdanj zavidajo moški, predvsem kralji iz preteklosti, ki so si to moč na vse načine poskušali prisvojiti.

¹ Vode navedeno piše v tridesetih letih 20. stoletja, ko je takšno izražanje veljalo za pogumno, medtem ko danes zveni tradicionalno.

2.3 Zmožnost rojevanja potomcev

Venomer se je predpostavljalo, da je vloga posameznika določena že ob rojstvu, saj se že takrat jasno vidi, kaj bo kdo sposoben početi; ženske bodo rojevale potomce, ker zmorejo, moški pa ne, ker jim to ni dano, zato bodo počeli vse ostalo. Pojavi se vprašanje, zakaj je torej moški spol večvreden, če nečesa dejansko ne zmore? Odgovor tiči v zgodovinskih potekih, saj se je moški bojeval in tvegaj svoje življenje, kar ga je dvignilo nad zmožnost rojevanja. Ženske so ostajale doma, ker jim drugega ni preostalo, s svojimi ženskimi 'težavami' niso mogle opravljati moškega dela, saj jih je menstruacija, nosečnost in kasneje materinstvo omejevalo, zato niso bile sposobne bojevanja, lova in težaških del. In ker ženske ne poznamo neplodnih obdobj kot živalske samice, so ženske v preteklosti nenehno rojevale nove otroke in posledično ustvarjale nove potrebe po hrani, niso pa mogle pomagati pri iskanju hrane, kar je pomenilo nesmiseln začaran krog (Kačičnik 2006, 410–411).

Pojma ženska in mati se pogosto močno povezujeta, zdi se, da drug brez drugega ne moreta obstajati. Materinstvo je po mnenju mnogih ljudi najlepši in najnaravnejši poklic, za katerega je bila ženska glede na svojo biološkost tudi ustvarjena. Ženske naj bi svojo moč našle v svojem poslanstvu, ki naj bi bilo izpolnjeno šele, ko rodijo otroke. S tega vidika naj bi bile ženske, ki se materinstvu odrečejo, egoistične in nenormalno razvite. Družinsko življenje naj bi vsebovalo prirojene odnose, ki jih ni mogoče zatajiti. »Ženska je torej ženska le tedaj, ko je mati« (prav tam, 417), kar pa je nekoliko pretirano, saj ima vsak človek v življenju več ciljev, ki si jih želi doseči. Uresničitev zgolj enega cilja navadno ne vodi v popolno samoizpolnitev. Ljudje vedno stremimo k novim ciljem, ki nas izpolnjujejo in nam dajejo nove poglede na svet, nova doživetja in novo energijo.

3 MATERINSTVO

Že majhne deklice se z vzgojo napeljuje na idejo, da odrasle ženske nekoč postanejo matere. V otroštvu se deklicam podarjajo majhni plastični dojenčki, s katerimi se one vestno igrajo in pazijo, da je otroček vedno nahranjen in previt – na ta način se jim že zgodaj predstavi materinsko vlogo. Materinstvo je močno zaželeno, med drugimi jo z močno voljo zagovarja katoliška Cerkev, ki meni, da je poslanstvo vsake ženske, da postane mati. V kolikor pa svojih otrok ne bi mogla imeti, lahko skrbi za druge otroke, stare ljudi, reveže, pomoči potrebne. Postati mama bi morala biti popolnoma svobodna odločitev, vendar ni vedno tako, saj na ženske pritiska družba, ki je pogosto proti splavu in proti odločitvam, da nekdo ne bo imel potomcev.

3.1 Vzgoja hčera

Nancy Chodorow (v Kristan 2005, 195–198) je razvila svojo teorijo, ki pravi, da » je materinska identiteta osrednji moment razvoja in identitete za mnoge ženske«, tu pa je zelo pomembno dejstvo, da matere svoje hčerke vzgajajo z miselnostjo, da je njihova naloga in poslanstvo to, da nekoč postanejo matere. Na ta način se producira želja po materinstvu. Morda bi lahko tu predpostavljala, da si zgolj tiste ženske ne želijo otrok, katerim njihove matere niso skušale vcepiti materinske ideologije v upanju, da bodo kdaj dobile svoje vnuke.

Jo Croissant (1998, 13) pravi, da je že Simone de Beauvoir trdila, da se ženske ne rodijo kot ženske, temveč to šele postanejo skozi socializacijo. Vendar pa v ženski svet vstopi spolna svoboda in osvoboditev ženske, s kontracepcijo se ženska osvobodi nosečnosti in tako postane enaka moškemu, kar pa na žalost vodi v pozabo vrednot, kot je materinstvo. Da se to ne bi zgodilo, je na primer po vojni otroški psiholog dr. Spock svetoval, naj deklice vzgajajo na način, ki bo poudarjal, da je ženskega spola in da je treba celotno vzgojo prilagoditi temu, da bo vedela, kje je njeno mesto in kaj je njena naloga. Tako so imela dekleta v študijskih letih predmete o izbiri partnerja, družinskem življenju in podobno (Vidmar Horvat 2013, 59).

Ker se ženske v naši kulturi že od malega uči, da bodo nekoč matere, sčasoma postane logično, da tako res mora biti, zato se morda zdi, da znajo ženske pravilno ravnati z otroki že same po sebi. Kot dokaz zgodnjega učenja spolnih vlog in življenjskih ciljev otrok Oakley poda primer knjig za predšolske otroke, kjer je odrasla ženska v večini primerov narisana kot mati, seveda brez službe in podobnih obveznosti, vedno je doma, v skrbi za dom in otroke. Drugi primer je punčka, igrača, ki jo večina otrok pripisuje izključno deklicam in predstavlja materinstvo, saj se deklice z njimi ukvarjajo na način, kot se navadno matere ukvarjajo s svojimi otroki (2000, 204).

3.2 Cerkev o ženskah in materinstvu

Katoliška Cerkev meni, da imajo ženske glede na svojo specifično biološkost glavno vlogo pri ohranjanju človeške vrste (Jogan 1986, 16). Jogan (prav tam, 21) tako tudi zapiše, da naj bi bilo materinstvo skupaj z vernostjo odkupnina za Evin greh, ko se je prepustila skušnjavi, materinstvo naj bi bilo samo posvetno sredstvo. Croissant (1998, 93) na tem mestu poudari, da je »ženska, samska, posvečena ali poročena, /.../ poklicana, da bi bila zakonska žena, da se vsa daruje, predvsem bogu, nato svojemu možu in otrokom, če je poročena, in drugim ljudem«.

Ženska mora po mnenju Cerkve na vsak način biti mati, ne glede na to, kakšen je ta način; lahko gre za rojevanje otrok ali pa za pomoč bolnim, vzgojo otrok v vrtcu in podobno, saj se na vsak način obnaša kot mati. Mora pa mati z otroki ostati doma in skrbeti za njihovo vzgojo, ženska lahko dela le, če je neporočena in posledično brez otrok (Jogan 1986, 27). Iz tega je razvidno, da je materinstvo najpomembnejša družbena vloga ženske, saj je (s krščanskega vidika) mati veliko več kot le roditeljica svojih otrok, je namreč tudi njihova rejnica in vzgojiteljica obenem. Seveda pa se mora, v kolikor želi svojo nalogo dobro opraviti, v celoti posvetiti tej vlogi, zato mora ostati doma z družino in svojimi otroki, ter neprestano in brezpogojno skrbeti zanje tako telesno kot duhovno (prav tam, 31). Vendar pa vsi vemo, da danes to ni mogoče, saj nam kapitalizem ne dopušča takšnega ravnanja. Vsi moramo namreč delati, v kolikor imamo možnost, da bi preživel, materinstvo v naših življenjih ne igra več takšne vloge, kot jo je nekoč.

Vendar pa religiozni ljudje pravijo, da ženska lahko v polnosti postane mati le, če je v zakonski zvezi, da brez zakona ni materinstva. Na primer okrog leta 300 po našem štetju je bilo v veljavi, da so šele otroci potrdili poročno vez, šele z njimi je postalo jasno, da je bil zakon konzumiran in vsa pravila so pričela veljati šele takrat (Keržan 2008, 58). Ženska je bila ustvarjena za materinstvo in poseganje v to naravo lahko pohabi žensko v njeni podzavesti. Za žensko je nekaj najbolj groznega, da bi vse življenje ostala zgolj hči, zato mora roditi, če ne v telesnem, pa vsaj v duhovnem smislu. Avtorica teh misli pravi, da bo svet propadel, če ženske ne bodo več hotele biti matere, saj Bog ne bo več mogel za svoje vzeti otroke, ki jih nihče ne bo hotel roditi (tu gre za izredno versko naravnano mišljenje) (Croissant 1998, 109–10).

3.3 Vsa ženska je v maternici

Položaj žensk in mater se je skozi različna časovna obdobja spreminjal od družbe do družbe, v nekaterih je bila ženska visoko cenjena, v drugih je bila najnižje na hierarhični lestvici. Tudi danes seveda ni nič drugače, le da je danes mnogo različnih mnenj prisotnih tudi znotraj ene same družbe, ne zgolj med posameznimi družbami, kot se je to dogajalo prej. Žalostno pa se mi zdi, da je vse pre pogosto ženski dovoljena polna subjektiviteta izključno v spolnem aktu, ki je namenjen razmnoževanju (Vidmar Horvat 2013, 12).

Grška mati je sprva uživala ugled, z njo so lepo ravnali, imela je pomen v družbi. Vendar se je kasneje njen položaj močno poslabšal do te meje, da je bila vedno podrejena moškemu; sprva svojemu očetu, nato možu, in na koncu, če je ovdovela, sinu. Njena naloga je postala izključno skrb za hišna opravila in ženska je bila »komajda kaj več kot stroj za rojevanje otrok« (Macuh 2014, 20). Podobno je bilo z žensko pri Rimljanih, kjer se navaja stavek, da je vsa ženska v maternici, torej je njena glavna naloga roditi otroke (prav tam, 21). V srednjem veku se je položaj žensk sicer nekoliko izboljšal, vendar je na primer tudi vladar »/o/d svoje žene zahteval zlasti skrb za potomstvo, predvsem moško« (prav tam, 23). V meščanskih družinah je moški vedno menil, da mora ženska opravljati svoje naravno delo, torej da mora možu roditi otroke in jih vzgajati (prav tam, 25). Na prehodu iz srednjega v novemu veku je na strani krščanstva materam naložena skrb za otroke, ki jih morajo tudi same dojit; otroke je prepovedano oddati v rejo ali dovoliti, da bi jih dojile druge ženske (Keržan 2008, 58).

Danes »/v/edno več žensk ocenjuje omejitve na vlogo gospodinje in matere kot enolično in na področju socialnih stikov osiromašeno« (Macuh 2014, 28). Ženske smo tudi v današnji družbi še vedno preveč biološko determinirane, in tako se na primer vloga ženske v slovenskem družbenem prostoru še vedno razume kot rojevanje otrok, skrb za družino, spolno manjvrednost in neprimernost za nekatere poklice in družbene položaje (prav tam, 29-30).

3.4 Odločanje o naraščanju

Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok že v prvem členu navaja, da »ima človek pravico, da svobodno odloča o rojstvu otrok. Ženski in moškemu morajo biti dostopne vse možnosti, s katerimi se jima v okviru zdravstvenega varstva pomaga uresničiti to pravico«. In kljub temu, da je zakon pri odločitvah posameznic in posameznikov glede otrok in njihovega življenja jasn, torej, da vsak sam odloča o teh rečeh, pa ženskam na primer glede na Cerkev ni dovoljeno splaviti, saj splav zanje pomeni umor, torej ženska mora postati mati, če ji je prav ali ne (Jogan 1986, 96), v kolikor zanosi in četudi morda to spočetje ni bilo ne v njenem načrtu ne v njenih željah in posledica njenih dejanj (na primer posiljene ženske).

Mnoge ženske se odločijo za splav, vendar je to v očeh nekaterih greh, največje zlo, grozota, kar je razvidno tudi iz zgornjega odstavka, ki opisuje mišljenje Cerkve o splavu. Vendar pa bi moral biti pri odločanju o materinstvu tudi splav povsod dovoljen, saj mnogim ženskam nalaga prehudo finančno breme, ki ga sama ni zmožna nesti v določenem trenutku. Danes je v naprednejših družbah seveda na voljo tudi kontracepcija, ki ženskam omogoča boljši nadzor nad svojo plodnostjo in zanositvijo. Z vidika kontracepcije je odločanje ženske o tem ali bo imela otroke, ali ne, svobodnejše in enostavnejše.

Težava pa ni le onemogočanje splava v določenih državah in stigmatiziranje žensk, ki se za splav odločijo, temveč so v veliki meri v določenih okoliščinah postale težavne tudi novejšje tehnike oplojevanja. Reprodukcijske tehnologije so sicer nekoliko spremenile pogled na plodnost, vendar pa so prinesle nov pogled in nove pritiske; »/z/ uporabo tehnologizirane reprodukcije žensko telo postane objekt, ki ga je treba zdraviti, nosečnost pa je obravnavana kot bolezen« (Keržan 2008, 35), družbeni pritiski po rojevanju bioloških otrok se povečujejo, saj je danes neplodnost mogoče zdraviti. Namesto, da bi reprodukcijska tehnologija nekoliko

zmanjšala pritisk družbe na ženske glede materinstva, se ideologija obveznega materinstva v resnici le še povečuje (prav tam, 36). Namesto, da bi imele ženske z novejšo tehnologijo večji nadzor nad svojim telesom in odločanjem o njem, se pravzaprav povečuje zunanji nadzor nad njenim telesom in njenimi odločitvami o rojevanju otrok, saj je zdaj vse mogoče in zato še toliko bolj nujno (prav tam, 36); če prej ženska zaradi neplodnosti ni imela otrok, je bilo to vsaj pogojno sprejemljivo, medtem ko danes za mnoge ženske neplodnost ni več takšna ovira, odvisno od tega, ali je zdravljenje neplodnosti zanjo dostopno ali ne, saj sta cena in dostopnost pogost problem. Na ta način se ponovno krepi negativen pogled na ženske, ki si otrok v svojem življenju ne želijo, saj je materinstvo omogočeno skorajda vsem ženskam. S tem reprodukcijska tehnologija hkrati ženskam omogoča, da bi zanosile in postale matere, po drugi strani pa jim odvzema pravico o svobodnem odločanju, saj je materinstvo omogočeno vsem, in ker naj bi vse ženske nekoč postale matere, zdaj tudi 'morajo' postati.

Pavao Brajša (1987, 29) ob navajanju »Resolucij/e/ o načrtovanju družine, ki jo je leta 1969 izdala Zvezna skupščina SFRJ, /.../ poudarja, da je možnost staršev, da sami določajo število otrok in pogostost njihovih rojstev, ena od osnovnih človekovih pravic in dolžnosti«, saj mora biti otrok, ki ga spravimo na svet, tudi zaželen. Iz tega izhaja moja misel, da se nekdo lahko prostovoljno odloči, da otrok ne bo imel, v kolikor so zanj nezaželeni, saj si nihče ne želi biti neželen in tudi nihče ne želi vse življenje skrbeti za neželenega otroka. Na ta način je zakonsko uveljavljena pravica do svobodnega odločanja, ki pa je mnogim ženskam odtegnjena, pa najsi bo s strani družbe, njene družine, verskih zapovedi ali partnerja.

Zagotovo je bolje, da nekdo nima otrok, če si jih ne želi, kot da jih vseeno ima, saj so posledice rojstva neželenega otroka za vse udeležence lahko izjemno negativne in trajajo vse življenje. Tako Brajša (prav tam, 30) navaja izkušnje mater, ki so rodile neželenega otroka; materam je žal, da niso splavile, da niso otroka nekam vrgle, ko se je rodil, da ga ne prenašajo in ga ne morejo gledati ter da komaj čakajo, da odraste in ga bodo lahko spodile od doma. Siljenje v materinstvo navadno ne prinese pozitivnih posledic, zato je sprejemanje odločitev posameznic v zvezi s tem izredno pomembno.

4 IDEOLOGIJA MATERINSTVA

Simone de Beauvoir že v uvodu v svoje delo *Drugi spol* (2000)² pove, da »d/anašnje ženske s prestola spodrivajo mit ženskosti; na konkreten način začenjajo uveljavljati svojo neodvisnost«, kar pa ni povsem lahkotno početje, saj ima ženski spol predvideno tradicionalno usodo, na katero jih starši pripravljajo že od njihovega rojstva dalje z vzgojo.

Največji življenjski dosežek vsake ženske je biti mati. O tem govori mit o ženski vlogi, ki je izmed vseh razlogov, zakaj bi morala ženska skrbeti za družino in dom, in posledično ostati doma, da bi to delo lahko opravila kar najbolj učinkovito, »v vseh svojih premisah in sklepih najbolj prepričljiv in najmanj vprašljiv« (Oakley 2000, 199), iz česar sledi, da bi morale vse ženske postati matere, kar je torej edino normalno za žensko. Ob tem predstavi tudi tri splošno sprejete trditve tega mita o materinstvu: »otrok potrebuje mater, /.../ mati potrebuje otroka /in/ materinstvo je največ, kar lahko ženska doseže v življenju: samo z njim se res potrdi kot ženska. Z drugimi besedami, ženska mora biti mati« (prav tam). Vsi miti o materinstvu imajo ogromen vpliv na človeštvo, saj zgolj potrjujejo in utrjujejo oblike vedenja in mišljenja, ki so za človeštvo temelj že tisočletja, da bi se ohranila človeška vrsta. Vendar ne smem izpustiti Oakleyjinega zapisa, da je »poleg mita o delitvi dela po spolu mit o materinstvu glavni vir zatiranja žensk. Oba mita krepita domestikacijo žensk: njihovo nenehno identificiranje s svetom doma« (prav tam, 236).

Ideologija obveznega materinstva se v mnogih državah širom sveta kaže tudi v prepovedih splava, kar se dogaja iz različnih razlogov; Stalin je leta 1936 splav prepovedal zaradi potrebe po novih pripadnikih nacije, v Romuniji so ga prepovedali z namenom krepitve svojega naroda v celoti, krščanska Cerkev ga prepoveduje z utemeljitvijo, da gre za detomor (Vidmar Horvat 2013, 24). Vendar pa se na ta način ženskam onemogoča avtonomno odločanje o lastnem naraščanju in lastnem telesu, »zarodek odtuja od ženske in njene pravice nad upravljanjem z lastnim telesom, žensko hkrati povzdigne v vlogi matere nacije in si jo podredi kot dejansko mati« (Oakley 2000, 25).

² Delo je bilo prvič izdano leta 1949.

Mit o materinstvu naj bi izhajal iz primarnih socializacijskih procesov, ki vključujejo učenje o ženski spolni vlogi, po katerem naj bi bilo »materinstvo usoda vsake ženske« (prav tam, 200) in iz psevdoznanstvene opore, ki dokazuje pomembnost starševske vloge za žensko (prav tam). Ženska mora biti mati, saj je to v njeni naravi in je ključno za »psihoseksualni razvoj ženske« (prav tam). Ameriški psihiater Lidz celo pravi, da je materinstvo biološki namen ženske, če se torej materinstvu odpove, so njena rodila brez pomena. Svojo misel nato stopnjuje in pravi, da »materinstvo postane osrednja točka, ki daje pomen in ravnovesje njenemu življenju« (Lidz v Oakley 2000, 200), kar po Freudovi razlagi pomeni, da se ženska sprijazni s svojim spolom in svojega otroka sprejme kot zamenjavo za pomanjkanje in utesnjevanje, ki ga je doživela, ker je ženska in »želja po otroku /.../ nadomešča željo po moškem spolnem organu. /.../ Iz /tega/ izhaja, da ženska, ki se odloči, da ne bo postala mati, ne more biti 'feminilna' ženska: skupaj z materinstvom zavrača tudi ženskost« (Oakley 2000, 201) ali drugače, ženska, ki samoizpolnitev skozi materinstvo zavrača, je 'neženska'.

Zanimivo je, da ima mnogo žensk, preden postanejo mame, precej romantičen pogled na materinsko vlogo; ženske, ki si želijo imeti družino, imajo v povprečju visoka pričakovanja v zvezi z gospodinjenjem in materinstvom, vendar si te ženske, ko enkrat izkusijo gospodinjstvo in materinstvo, premislijo glede primarnosti družinske vloge v življenju ženske, pričakovanja pa se dejansko zmanjšajo (prav tam, 212). »Te ženske zakon in družinske vloge veliko manj zadovoljujejo, kakor so mislile, da jih bodo« (Rossi v Oakley 2000, 213). Oakleyeva na tem mestu poudari, da je trditev, da bi morala biti vsaka ženska mati, napačna, pravi celo, da »materinskega gona ni. Ni nobenega biološko utemeljenega gona, ki ženske žene k rojevanju ali jih sili k skrbi za otroke, ko jih že imajo« (prav tam), pa vendar je govora o 'materinskem gonu' dandanes še vedno ogromno. Pogost je celo stereotip, da ženska, ki si ne želi otrok ali pa skrb zanje prepusti drugim, ni duševno zdrava. Kot dokaz, da tak gon dejansko ne obstaja, poda primere splavov pri ženskah, ki si otroka niso želele in jih splav ne prizadene, primere splavov pri ženskah, ki so morale abortirati iz zdravstvenih razlogov, čeprav so bili otroci zaželeni in jih to kasneje pripelje do živčnega zloma in primere tistih žensk, ki so otroka posvojile, pa se kljub temu zelo dobro znajdejo v vlogi matere – četudi to dejansko niso. Dobra mati torej ni ženska, ki ima otroka in posledično 'gon', temveč tista, ki si vzame čas in ima voljo do vloge matere, saj »v/ez med materjo in otrokom ni biološka, temveč čustvena; medsebojna in nenehna odvisnost matere in otroka potemtakem ne izvira iz simbioze nosečnosti in iz samega poroda« (prav tam, 214–15).

Če bi obstajal materinski gon, bi ženske same od sebe znale tudi roditi, dojiti, ravnati z dojenčkom, vendar ne znajo, tega se morajo naučiti³ (prav tam, 216). Družba mater obremeni do te mere, da celo trdi, vključno s strokovnjaki, da mora biti otrok nekje do petega ali šestega leta starosti nenehno z materjo, da jim vrtci, varuške in družba drugih otrok, ki so podobno prikrajšani za materinski odnos, zgolj škodijo in jim nič ne koristijo. Tudi oče naj ne bi mogel nadomestiti matere, skrb za otroka v vsem pade na žensko (prav tam, 218–20). V odgovor na te trditve znanost podaja ugotovitve, da odsotnost matere zaradi zaposlitve nima »škodljivega vpliva na otrokov telesni, socialni, intelektualni ali čustveni razvoj« (prav tam, 225), torej tudi ni škodljivo, če otrok v času materine službe ostane v vrtcu, kjer je deležen strokovnega nadzora in družbe vrstnikov.

Miselnost glede ideologije materinstva se je do danes seveda spremenila, družba na to gleda drugače, kot je v preteklosti, število žensk, ki se nikoli ne odloči za otroke, se večja; je pa nemogoče trditi, koliko je takšnih žensk. Danes je bolj kot ideologija obveznega materinstva (ki se pogosto opira na tako imenovani 'materinski gon') značilno odloženo materinstvo, pri čemer ženske menijo, da se lahko za otroke odločijo tudi kasneje, ko so bolj zrele in tudi finančno sposobnejše preživeti otroke (Macuh 2014, 83). Vendar pa je stališče, da si ženska mora želeti imeti otroka in da ga mora hoteti vzgajati in negovati, prisotno tudi v moderni družbi, in če žensko, ki nima otrok, pomilujejo, potem žensko, ki se zavestno odloči, da ne bo imela otrok, obsodijo za deviantno in nenormalno. Oakley (2000, 203) o tem pravi, da gre zgolj za freudovske koncepte, ki temeljijo na »patriarhalni kulturi, ki ženskam odreka osebnost,« pravi celo, da bi bilo dobro raziskati tudi moško zavidanje maternice ženskam, saj bi na ta način morda lažje razumeli vedenje moških.

Množično zaposlovanje je precej spremenilo življenje žensk v družbi, najmanj pa se je spremenilo materinstvo, čeprav tudi to danes »ni več ekskluzivna ženska identiteta in prioriteta med odločitvami v ženskem življenjskem poteku. Vedno več žensk se ne odloča za materinstvo, ideologija obveznega materinstva izgublja pomembnost, čeprav je težko določiti, koliko žensk v mlajših kohortah bo dejansko brez otrok« (Macuh 2014, 82).

³ V tradicionalnih ali primitivnih družbah se ženskega tega naučijo z opazovanjem, v modernih družbah jim pomagajo strokovnjaki. Niti opice ne znajo same skotiti in dojiti mladičev, če so v ujetništvu, pomagati jim morajo ljudje.

Ideologija spolov je postala odveč, ne sklada se z družbo in ji je v napoto. Ker je bila mitologija materinstva utemeljena na naravi in ženske zmožnosti rojevanja, se je zdela logična in samoumevna, kar pa je bil zgolj izraz patriarhalne družbe, kjer je moški hotel obdržati svoje mesto in svojo moč nad žensko. Ideologijo je z vso močjo podpiralo in utrjevalo krščanstvo, ki je ženski nalagalo nemogoče zapovedi in ideale, ki jih ni mogla nikoli v popolnosti izpolniti, kršitev pa je bila strogo kaznovana. Tako so bile ženske dobesedno zaslužnjene in so venomer iskale načine, kako bi ugodile takim idealom. Krščanstvo je žensko videlo zgolj v treh vlogah: kot zakonsko ženo in mati, kot devico in kot vdovo. Kot pravi Sara Kačičnik (2006, 415), »je bila celotna ideologija materinstva močno podrejena katoliški veri in njeni organizaciji vsakdanjosti, ki je temeljila na materinstvu kot dolžnosti, in ne kot izbiri«. Danes cerkev sicer nima več takšne vloge, so pa njeno vlogo prevzele druge discipline, med drugim medicina, ki s svojo zmožnostjo 'zdravljenja' spolnosti in neplodnosti omogoča nadaljevanje ideologije materinstva, saj ga omogoča skorajda do potankosti na vseh ravneh in pri vseh težavah.

5 FREUDOV POGLED NA ŽENSKI SPOL

Freud (1991b, 27) meni, da iz Ojdipovega kompleksa ženska narava ubere pot po eni izmed treh poti, ki jih je sam našel na podlagi analiz človeške seksualnosti. Ena izmed teh smeri »vodi do splošne odvrnitve od seksualnosti«, zaradi česar se deklica popolnoma odpove seksualnosti; ta pot bi lahko vodila tudi do kasnejše odpovedi naraščanju, saj marsikatera ženska ne želi postati mati, tega je v današnji družbi vse več. Bi bil lahko razlog za to vse pogostejši razpad družin, moderne družine, kjer je eden od staršev vse pogosteje odsoten ali ga celo zamenja nekdo drug, ki z otrokom sploh ni povezan? Druga smer, ki ne vodi v normalno razrešitev Ojdipovega kompleksa pa pomeni, da se ženska v »samopotrjevanju oprime ogrožene moškosti« (prav tam) in meni, da je morda vseeno moški in bo penis še dobila. Tudi tu bi lahko prišlo do zavračanja materinstva, saj ženska meni, da je moški, moški pa si ne želi roditi in mu ni vedno glavni cilj v življenju imeti otroka.

»Nezavedni kastracijski kompleks /ima/ funkcijo vozla,« kar med drugim pomeni, da igra vlogo »v uravnavanju razvoja, /.../ saj umesti pozicijo nezavednega v subjekt, brez katere se ta ne bi mogel identificirati z idealnim tipom svojega spola, niti brez velikega tveganja odgovarjanja potrebam svojega partnerja v spolnem razmerju, oziroma na pravi način sprejeti potrebe otroka, ki se iz tega odnosa rodi« (Freud 1991b, 39). Kot meni Lacan, ženska ni ravnodušna do falosa (prav tam, 58), saj gre za njenega moškega, za katerega pozna nešteto načinov, kako mu pristopiti in ve tudi, kako ga ohraniti; falos in moškega. »Libidinalne težnje otroka obvladuje nekakšna slutnja kasnejših dokončnih in normalnih seksualnih ciljev. Želja imeti otroka z materjo pri dečkih nikoli ne umanjka, želja dobiti otroka od očeta je pri deklicah stalna« (Lacan 1991, 84). »Avtoerotična dejavnost erogenih con je pri obeh spolih enaka, in zaradi te skladnosti v otroštvu ni možnosti za spolno razliko, kakršna se vzpostavi v puberteti. Glede na avtoerotične in masturbacijske seksualne manifestacije bi lahko trdili, da ima seksualnost majhne deklice docela moški značaj« (Freud 1995, 96), oziroma kot je Freud povedal še drugače: gre za primarno moškost deklice (Freud 1991b, 87), vendar se to sčasoma vseeno spremeni. Ženski naravi naj bi bila masturbacija bolj tuja, kot moški, saj naj bi bila to stvar moških, odprava klitorične seksualnosti pa naj bi posledično pomenila pogoj za razvoj ženskosti (Freud 1991a, 19). Bi se bilo torej vredno vprašati, ali so ženske, ki masturbirajo,

manj ženstvene? »Deklica opusti željo po penisu, da bi na njeno mesto postavila željo po otroku« (prav tam, 20).

Freud na podlagi preučevanj v letih 1915–17 pravi, da je mnogo mater, ki danes brezpogojno ljubijo svoje otroke, le-te spočelo z odporom in da so si ob novici o nosečnosti celo želele, da bi plod umrl; takšne ženske so »to željo celo preoblikovale v razna k sreči neškodljiva dejanja« (Lacan 1991b, 91), deklice si že od majhnega torej želijo imeti očetovega otroka, na vsak način si namreč želijo biti na materinem mestu (prav tam, 115), torej lahko rečem, da imajo ženske že v zgodnjem otroštvu nekakšno predispozicijo materinstva. Ko ženska kasneje v puberteti preide v zaljubljenost v lastno telo in libido preide na celotno telo, torej ni več osredotočen zgolj na posamezne dele, kot se to dogaja v času Ojdipovega sindroma, in ko pride do njene 'lastne falizacije', ženska postane narcistična, nečimrna in ranljiva glede svojega telesa in takšne ženske so najlepše in za moške najbolj privlačne (Hamon 1991, 117).

Ko fantek in punčka ugotovita, da nimata enakih spolovil, pri dečku lahko pride do dveh reakcij, ki »skupaj z drugimi dejavniki trajno določita njegov odnos do ženske: odpor do pohabljenega bitja ali njegovo zmagoslavno zaničevanje« (Freud 2006, 126), medtem ko je pri deklici drugače. Ona je videla, kaj ima fantek, zave se, da sama tega nima in zastavi si cilj, da bo to imela – posledica tega je otrok, ki kasneje postane nadomestek penisa oziroma presežka, za katerega je sama prikrajšana. Pri deklici proces, ko spozna svojo falično mater in jo s tem kot objekt ljubezni izgubi, vodi v različne izide, vsi pa morajo biti dojeti in razumljeni kot ženskost. Eden izmed izidov je odpoved seksualnosti, kar je po Freudovem mnenju rezultat želje in ne zgolj potlačitev le-te. Drugi možni izid je kompleks moškosti oziroma zaviranje penisa, saj se deklica ne odpove falusu in ga še vedno pričakuje. Tretji izid pa je edini pravi, ki vodi do ženskosti, »s tem, da deklico usmerja k moškemu, od katerega bo v obliki otroka prejela simbolični nadomestek manjkajočega penisa« (Cowie 1991, 151). Če bi torej vzeli za zgled Freudovo pojmovanje ženskosti, so normalno razvite ženske le tiste, ki si želijo otroka, saj le on lahko nadomesti njihovo pomanjkanje falosa. Če ženska želi biti zdrava, se mora prilagoditi množici in sprejeti vedenjske norme svojega spola, četudi gre za vedenje, ki je s strani družbe slabše sprejeto (Freud 1993, 21). Če pogledamo vlogo ženske s centralnega in avtoritativnega stališča moškega, je ženska predvsem hči, mati in/ali žena, za norost pa se smatra, kadar tako ženska kot tudi moški zavrača svojo spolno vlogo, lahko le deloma ali v celoti (prav tam). Ženske imajo že v svoji naravi nenehno iskanje in moledovanje za pomoč in si pri tem ne morejo pomagati, kar Felmanova opiše kot Balzacovo razumevanje ženske.

Pogosto psihoanaliza pri pacientu »ojača idejo samodopolnitve skozi drugega, kar je fantazma, ki tiči za najzgodnejšim razmerjem med materjo in otrokom« (Hamon 1991, 128), iz tega lahko izpeljem, da se želja po lastnem otroku porodi in je pri nekaterih posameznikih tako močna ravno iz želje po dopolnitvi samega sebe, in bolj, kot se počutijo nepopolni, bolj si želijo otroka. Tisti pa, ki si otrok ne želijo, so najverjetneje sami sebi dovolj in ne potrebujejo tako močne in odgovorne dopolnitve. Lacan celo pravi, da v primeru, ko psihoanalitik svojemu »pacientu nakaže, da si želi ta ali oni objekt, to lahko le blokira nastop same želje« (prav tam, 129). Tako torej ženske, ki so si prej želele postati matere, vendar so jim to materinstvo pretirano vsiljevali z vseh strani, ta želja po otroku morda mine. Če pa bi se lahko o tem odločala popolnoma sama, brez vsiljevanja in prigovarjanja, bi se najbrž odločila drugače.

Medtem ko narava in družba vsaka posebej posamezniku določita spol in njegove značilnosti, psihoanaliza tega ne počne, saj se oseba »oblikuje skozi svojo seksualnost, ki ne sme biti 'dodana' njemu ali njej« (Mitchell 1991, 151). Feminizem je pri tem vselej spodbijal opazno 'danost' tako ženskih domnevno naravnih lastnosti kot tudi sedanjega družbenega položaja žensk« (Rose 1991, 204). Pri tem bi rada opozorila, da družba gleda na žensko kot na mater, torej ženski je dano, da ima lahko otroke, zato jih tudi mora imeti, saj se le to dojema kot nekaj normalnega in naravnega, vse pogosteje pa se pozablja, da ima vsaka ženska pravico do lastne odločitve glede svojega telesa in življenja (njenega in v njej).

Jacqueline Rose (1991, 207) v svojem članku predstavi teorijo Nancy Chodorow, ki »se preusmeri na kasnejšo teorijo objektnih razmerij, da bi razložila, kako se vloga ženske kot otroške negovalke ohranja na osnovi najzgodnejšega razmerja med materjo in njenim otrokom,« kar po njenem ni pravično, saj sta vlogi ženske in moškega pri skrbi za otroka neenakomerno razporejeni, pravična ni niti neredka in trajna univerzalna delitev dela po spolu, ki doleti žensko, ko skrbi za svojega otroka. Iz tega razloga se sodobnim ženskam materinstvo, pogosteje kot nekoč, zameri, in si ne želijo imeti otrok, da bi jih morale nato oskrbovati in vzgajati same. Rose (208) predstavi tudi slavno Freudovo izjavo, »da bo zbolela ženska, ki ne uspe v preusmerjanju iz aktivnosti v pasivnost, s klitorisom k vagini, od matere k očetu,« kar lahko pomeni tudi, da je bolna tista ženska, ki ne preide iz dejstva, da je sama otrok, v dejanje imeti lastne otroke; drugače povedano, ženska je normalna le, v kolikor ima željo po otrocih in materinstvu. Rose celo pravi, da »je bila osrednja ideja vsega, da je ženska

v celoti odgovorna za družbeno blagostanje naroda /.../, ali da je motena ali bolna, ko ji ta naloga spodleti« (212), ali malo drugače, »normalna seksualnost je strogo vzeto torej 'ureditev', ki jo histerik zavrača (zboli)« (Hamon 1991, 122). »Vsak analitik je naletel na ženske, ki s posebno intenzivnostjo in trdoživostjo vztrajajo pri svoji navezanosti na očeta in pri želji, ki tvori vrhunec te navezanosti, da bi imele z očetom otroka« (Freud 2006, 125), ženske imajo torej že od otroštva, torej že vse od Ojdipske faze, ko njihov objekt postane oče in spremeni mater v sovražnika, željo po otroku – čemu torej ta želja izgine?

6 DEJAVNIKI RODNOSTI

Vedno obstaja veliko razlogov za in proti temu, da bi nekdo imel otroka, se pa pogosto čas te odločitve prelaga iz mnogih razlogov, ki niso v prid spočetju, saj se mnogim zdi, da pravi trenutek ne bo nikoli prišel. (Arénes 2003, 48). Odločitev je najpogosteje odložena predvsem takrat, ko »se ženska posveti dolgotrajnemu študiju ali zanimivemu delu« (prav tam).

V zvezi z rodnostjo se pojavlja veliko število dejavnikov, ki vplivajo na odločanje o naraščaju in starševstvu. Pomembni so vsi, saj ne moremo zgolj na podlagi enega dejavnika ugotoviti ali trditi, kaj vodi v odločitve posameznikov, ko je govora o rodnostnem obnašanju. Majda Černič Istenič (1994, 9) ugotavlja, »da je na rodnostno obnašanje prebivalstva kot tako zelo težko vplivati«, saj omenjenega obnašanja ne vodijo zgolj biološki dejavniki, torej sama plodnost prebivalstva, temveč so navzoči in izredno pomembni ostali družbeni dejavniki, ki se medsebojno prepletajo. »Kako in kolikokrat se bo posameznik odločal za/proti rojstvu otroka, je odvisno od stopnje njegove vsakokratne identifikacije s starševsko vlogo. Poleg tega so te odločitve odvisne tudi od pomena, ki ga posameznik pripisuje otroku« (prav tam, 63), vendar je potrebno poudariti, da razlogi ne tičijo vedno le v željah posameznikov, temveč tudi v prihodku, ki jim ga izplača država kot otroški dodatek, v možnosti koriščenja starševskega dopusta in izplačila nadomestila starševskega dopusta za očete, saj mnogim to pomeni veliko olajšanje (Rakar 2010, 123–124).

Dejavniki rodnosti so naslednji:

- Obstajajo neposredni in posredni dejavniki rodnosti. Neposredni so manj težavni, gre za dejavnike, ki vplivajo na vzpostavitev spolnosti, dejavnike, ki vplivajo na zanositev in pa tisti, ki vplivajo na samo nosečnost in kasneje na porod. Pri posrednih dejavnikih rodnosti je več področij, ki pa so pomembnejša od neposrednih dejavnikov, saj določajo okvire neposrednim dejavnikom (Josipovič 2004, 61–68).
- Izjemnega pomena je biološki dejavnik, ki pa nikakor ni edini in je potreben zgolj s fiziološkega vidika, da je torej ženska sposobna roditi, kar pa ne pomeni, da tudi bo rodila in da so ostali pogoji za zanositev izpolnjeni.

- Ekonomski dejavnik je že bolj pomemben, nekatera spoznanja kažejo, da naj bi bil glavni vzrok za upad rodnosti ravno v ekonomskih dejavnikih, čeprav ni nujno tako.
- Družbeni dejavniki so ravno tako pomembni; pri tej kategoriji se raziskuje pomen medčloveških odnosov, industrializacijo in modernizacijo, ki sta prispevali k nižji rodnosti, sprememba življenjskega prostora, ki je danes manj urejen in manj prijazen rodnosti, pomembni so seveda tudi socialno-ekonomski položaj, izobrazba, spremenjena vloga družine, družbene in kulturne vrednote in norme, ki se pogosto spreminjajo. Družba je postala popustljivejša v svojih pritiskih na ženske, ki bi naj rojevale otroke in s tem zagotavljale družbi nove člane.
- Kulturni dejavniki rodnosti so podobni družbenim, razlika se pojavi edino pri rasah, etničnih skupinah in rodovih.
- Antropološki dejavniki govorijo o svobodnem odločanju o rojstvih otrok, »p/resoja racionalnosti in humanosti reprodukcije je skoraj v celoti prepuščena posamezniku, ki pa ne skrbi za racionalnost in humanost reprodukcije prebivalstva kot celote« (prav tam, 65). Preučevanje psiholoških dejavnikov se ukvarja s psihično stabilnostjo oseb, ki se odločajo za rojstva otrok.
- Geografski dejavniki so zanimivo področje, saj »rodnost ne vpliva le na pokrajino, pač pa tudi pokrajina povratno vpliva« (prav tam, 67). Pri tej vrsti dejavnikov se upoštevajo podnebne spremembe, reliefne značilnosti, energetski in mineralni viri, naravna bogastva, oskrba z vodo in podobno.
- Sociološke teorije rodnosti: Nekateri osebe omejujejo svojo rodnost z željo po ohranitvi trenutnega statusa v družbi in preprečevanju padanja navzdol po družbeni lestvici, saj je življenjski standard vsekakor pomemben. Na rodnost vplivajo tudi socialni in ekonomski dejavniki, kot so: »socialno-ekonomski status, socialna mobilnost, izobrazba, veroizpoved, verska intenziteta, etnične in druge kulturne karakteristike« (Černič Istenič 1994, 47), po mnenju avtorice so to indirektni dejavniki, medtem ko so zaposlenost, dohodek in prebivališče direktno povezani z rodnostjo žensk.

Visoke zahteve odgovornega starševstva, ki ima svoj temelj tudi v zakonodaji, naraščajoči stroški za otroke in zahteva po kvalitetnem otroštvu sta mnoge pripeljala do opuščanja odločitve o izpolnjevanju starševske vloge nasploh. Vlogo pri odločitvah rojevanja otrok imajo med drugim tudi mediji, saj s svetlobno hitrostjo širijo nove vrednote in s tem dajejo ljudem občutek, da mora biti vse brezhibno in urejeno, ko se enkrat odločimo za otroke.

Prenizka rodnost je lahko tudi posledica neurejenosti varstva za otroke, ki je lahko nezanesljivo, slabo, predrago, kar je v družbi, kjer se vsaka odločitev dobro premisli, velikega pomena (prav tam, 19).

Prehod od tradicionalne kolektivne zavesti in nujnosti ustvarjanja družine k individualnosti posameznikov in njihovem odločanju je med drugim tudi posledica spremembe vloge države in cerkve. Otroci niso več delovna sila, temveč se ljudje odločajo zanje iz povsem srčnih razlogov, ker si jih želijo, ker jih rabijo, da bi jih imeli radi. Danes so potenciali otrokovega dela majhni, otroci veliko časa preživijo v šoli, domače delo pa je ovira na poti k izobraženim ljudem, saj jim pobere preveč časa. Ovira so tudi stroški šolanja, ki je sicer nujno, vendar za mnoge vse prepogosto predrago in nedosegljivo. Hkrati pa izobraženost ljudi pomeni tudi večji premislek pred zanositvijo in takšno odgovornostjo, kot jo prinaša otrok ali celo več otrok. Z izobraženim ljudstvom se spreminjata kultura in družba, in tradicionalna družina dobiva drugačne predznake, kot jih je imela nekoč, posledično pa tudi razmišljanje ljudi postaja drugačno in se nenehno spreminja, iz generacije v generacijo (prav tam, 35–37).

V industrijskih družbah se je mišljenje ljudi spremenilo, interes do otrok se je zmanjšal, posledica pa so spremembe v nataliteti. Pomembno je na tem mestu omeniti tudi zaposlenost žensk in odlaganje starševstva in porok na kasnejši čas (prav tam, 16). »Temeljni princip funkcioniranja industrijske družbe je nagrajevanje ljudi po njihovih dosežkih in ne po njihovi družinski in socialni pripadnosti« (prav tam, 16) in zato ljudem ni več toliko pomembno, da bi čimprej imeli otroke, ali da bi jih sploh imeli, saj jim to ne zagotavlja nikakršnega pomembnega statusa v družbi, kot jim ga je zagotavljalo nekoč, ko so bili otroci najpomembnejši del v življenju vsake ženske in prenekaterega moškega.

Sodobne družbe otrokom danes pripisujejo popolnoma drugačen pomen, kot so jim ga pripisovale družbe v preteklosti, danes se namreč ljudje odločajo za otroke iz drugačnih razlogov, kot so se nekoč, zato je tudi število otrok v družini manjše. Ljudje navadno pravijo, da imajo otroke zato, da bodo z njimi delili svoje življenje in imetje, da ne bodo sami, da bodo imeli nekoga radi; iz teh razlogov izhaja značilnost nizke natalitete v sodobnejših družbah. Mnoge ženske se tudi ne odločajo nujno več za otroke, saj jim položaja v družbi ne zagotavlja le materinstvo, temveč tudi delo, poklic, znanje, udejstvovanje v družbi, kjer živi in podobno (Boh 1986, 133–4).

Ženskam težave pri odločanju o starševstvu povzroča tudi zaposlitev, saj so ženske pogosteje odsotne z dela zaradi nege družinskega člana, delodajalci pogosteje želijo slišati o načrtovanju družin svojih zaposlenih, saj jih odsotnosti preveč stanejo. Posledično je več brezposelnih žensk kot moških, leta 2003 je bila namreč brezposelnost žensk dobrih 5 % višja od moške brezposelnosti (Macuh 2014, 84).

Pomemben dejavnik nizke rodnosti je tudi neenakopravnost med spoloma, saj je ženska pogosto še vedno sama v skrbi za dom in družino, zaradi česar prihaja do konfliktov in napetosti, ki vodijo v neodločanje za otroke. Otroci so postali breme, za katere se porabi ogromno finančnih sredstev in časa, ki pa je v današnji družbi, kjer je cenjena visoka storilnost in produktivnost, preveč dragocen. (Černič Istenič 1994, 20). »Otroci so se iz ekonomske ugodnosti spremenili v ekonomsko neugodnost, visoka rodnost je s tem izgubila svojo upravičenost« (prav tam, 35). Ljudje se v povezavi z odločanjem o naraščaju srečujejo z različnimi vprašanji o dohodku, stroških izobraževanja otrok, verski pripadnosti in njihovim prepričanjem, ali je otrok vir osebnega zadovoljstva, koristnost otrok in korist glede socialne varnosti, ko starši ostarijo in morajo otroci skrbeti zanje, direktni in indirektni stroški. (prav tam, 42–3).

Ponavadi so imeli ljudje z višjimi dohodki manj otrok, kar nakazuje na dejstvo, da je imelo prebivalstvo z nižjimi dohodki manjše znanje o kontracepciji ali pa jim je bila ta manj dostopna. Ljudje iz višjih slojev so si torej lahko privoščili kvaliteto nad kvantiteto, torej jim je šlo bolj za to, da je imel otrok na razpolago boljše pogoje za življenje, vanj so več vlagali in se jim je zdel vložek pomembnejši. Višja stopnja investicije v otroke naj bi prinašala tudi višjo stopnjo povračila staršem, avtorica ob tem navaja, da je bilo visoko povračilo investicij »tako glavni razlog, zakaj imajo bogatejše družine kljub pozitivnemu dohodkovnemu učinku manj otrok, revnejše družine pa nasprotno več otrok« (prav tam, 41). Pri odločanju za otroka se seveda upošteva tudi čas, ki ga človek potrebuje za otroka; pri tem je izrednega pomena vprašanje, ali se bo morala ženska zaradi novega člana odpovedati službi? »Mincer ugotavlja, da je v razvitih družbah, kjer so ženske izobražene in so razlike v zaslužku med spoloma manjše, strošek odpovedati se zaposlitvi dosti večji kot pa v manj razvitih okoljih. Višji človeški kapital žensk je tako negativno povezan z rodnostjo« (prav tam, 42), vendar to danes ne velja več, gre namreč za podatke, starejše od 20 let.

V preteklosti je bila vera za ljudi pomembnejša kot danes, Cerkev kot poglavarka verujočih pa je zapovedovala materinstvo, zakonsko življenje in podrejanje navodilom. Že takratne raziskave so pokazale, da so »v religioznem tipu vzgoje prevlad/ovale/ nižje izobrazbene kategorije« (Jogan 1986, 113), medtem ko so povečini ateizem prakticirali ljudje z višjo izobrazbo. Iz tega sledi, da ideologija obveznega materinstva pri višje izobraženih ljudeh ni tako močna, zaradi česar je danes vse manj obvezujoča in vse bolj šibka, namreč ljudje so povečini dandanes precej izobraženi in razgledani, vse manj je vernih ljudi in kot posledica teh pojavov se pojavlja tudi vse več žensk, ki si otrok ne želi. Ko je vera pričela izgublјati svojo moč in nadzor, se je nivo rodnosti znižal, vendar pa je tu potrebno omeniti, da četudi je vernost ljudi kasneje ponovno oživela, rodnost še vedno pada. Vendar pa je vernost danes pogosto povezana zgolj z obiskovanjem cerkve ob pomembnih praznikih in dogodkih, kot so krsti, poroke, pogrebi, Božič in podobno; iz rezultatov raziskave v okviru projekta Slovensko javno mnenje (Toš in drugi 2004, 411) lahko razberem, da so anketiranci na vprašanje, kako pogosto se udeležujejo verskih obredov, če odštejejo poroke in pogrebe, v večini, torej v 30,6 % odgovorili, da se jih udeležujejo le ob posebnih verskih praznikih, drugi najpogostejši odgovor s 25,4 % je bil, da se jih ne udeležujejo nikoli.

V zadnjih desetletjih smo bili priča mnogim pomembnim spremembam, ki so zagotovo pomembno vplivale na rodnost in na odločanje o rojstvih otrok - »/d/elež družin brez otrok, zakonskih parov in zunajzakonskih partnerjev, se je /namreč/ povečal z 20,8 % leta 1991 na 23 % leta 2002« (Macuh 2014, 35), kar je precej zgovoren podatek. Take spremembe so spremenjen status žensk v družbi, spremenjena produkcija družbenih sredstev, spremenjena organizacija družine, spremenjena vloga otrok, slabšanje materialnega standarda, dostopnost kontracepcije in izobraženost, vloga religije v družbi in podobno (Černič Istenič 1994, 127). Po drugi strani pa ljudje tudi niso več motivirani k produkciji otrok, kot so bili včasih, kar je posledica spremenjene družbe in njenega dojemanja otrok ter ljudi z otroki.

Na odločanje za otroke pomembno vplivajo ljubezen do otrok in do partnerja, s katerim nekdo želi nadgraditi odnos, starost ženske – s starostjo upada njena biološka zmožnost za zanositev, versko prepričanje in možnost pomoči pri varstvu otrok s strani staršev oziroma babic in dedkov (Rakar in drugi 2010, 87), vendar pa zadnji trije navedeni dejavniki hkrati vplivajo tudi na neodločanje za otroke. Da se nekdo ne odloči za otroka, je posledica tudi nekaterih drugih dejavnikov: osebe želijo ohraniti svojo trenutno življenjsko raven, ki bi zaradi otrok lahko upadla, nekaterim skrbi povzročča bodočnost otrok, drugi si ne morejo privoščiti otroka

zaradi službenih obveznosti, se jim zdi, da bi otrok preveč stal, nimajo stalnega partnerja ali partnerice, nekaterim pa otrok ne dovoljuje zdravstveno stanje ali menijo, da bi v skrbi za otroka ostali sami, saj jim partner/ica ne bi stal/a ob strani (prav tam, 98).

7 NEMATERE

Pogosto se ženske zavestno odločijo, da rojevanje otrok ne bo del njihovega življenja, čeprav bi fiziološko gledano lahko zanosile in rodile brez težav in tveganj. Odločitev, ki je pogosto obsojana s strani mater, babic, verskih institucij in ostalih pripadnikov družbe, je mnogokrat dobro pretehtana, razlogi zanjo ležijo v željah posameznic, njihovih finančnih, časovnih in prostorskih zmožnostih. Razlogov je seveda ogromno, ne moremo izpostaviti zgolj enega samega, zato je potrebno takšne odločitve obravnavati celostno. Čeprav mnogi ne razumejo takšnih odločitev, pa ženske, ki otrok nimajo, zase menijo, da so srečnejše, kot če bi jih imele, saj se počutijo svobodnejše.

7.1 Svobodna izbira (ne)materinstva

Danes se ljudje o otrocih odločajo glede na svoje zmožnosti, želje in interese, ko vidijo, ali jih sploh lahko imajo in ali si jih sploh želijo, veliko je načrtovanja, da je za otroka lahko primerno poskrbljeno, da je zanj dovolj časa. Otroci namreč potrebujejo mater in njeno ljubezen, ki pa je danes ne morejo več dobiti v taki meri, saj se ženske trudijo biti enake moškimi in če želijo to doseči, jim je materinstvo v napoto. »Njeno materinstvo je zato postalo poglavitna ovira in na vsak način ga je bilo treba odstraniti. /.../ Ženske nočejo več podarjati življenja. Niso se več pripravljene žrtvovati za to, da bi njihovi otroci postali celoviti moški in ženske« (Croissant 1998, 13). Ženska se mora za materinstvo žrtvovati iz ljubezni, svoj čas in svoje telo mora posvetiti svojemu poslanstvu (prav tam, 109–115), vendar pa današnji čas ni naklonjen družinskemu življenju, saj primanjkuje časa, denarja, prostora in še česa. Ker ljudje nimajo časa, da bi svoje otroke zasipali z ljubeznijo, s svojim časom in z materialnimi dobrinami, jih pogosto raje nimajo. Mnoge ljudi, ki se odločajo o spočetju otroka, skrbi, da ne bodo dobri starši, strah jih je, da bodo naredili napako, ki je ne bodo znali popraviti; s tem razlogom se mnogi novopečeni starši zatekajo k različnim priročnikom o tem, kako otroka vzgajati in vzgojiti v dobro osebo (Arénes 2003, 49).

Čeprav naj bi bila ženska naravna poklicanost materinstvo, čeprav ženski že od njenega otroštva opevajo lepote poroda in materinstva, pa mnoge ženske svoje ženskosti ne dojemajo

na tak način, saj biti ženska pomeni tudi trpeti menstruacije, bolezni, povezane z rodili, gospodinjenje in dolgočasje, »otrok ni več brezmejno bogastvo, rojevanje ni več sveta funkcija, razplojevanje postane kontingentno, nadležno, še ena od hib ženskosti« (de Beauvoir 2000, 306–7).

Ženske brez otrok niso nov pojav, čeprav se morda sprva tako zdi, saj je miselnost končno dobila pogum in se glasno opredelila glede svojega pogleda na rojevanje otrok (Kačičnik 2006). Še do nedavnega je bila svobodna izbira ženske glede materinstva zgolj iluzija, ki še danes ni mogoča povsod. Zanimivo je dejstvo, da se glede odločitev posameznikov, da otrok ne bodo imeli, vedno govori le o 'nematerah', nikoli pa ni govora o 'neočetih', saj je zelo pomembno, da ima otrok očeta, saj so matere samohranilke še danes pogosto stigmatizirane. Za žensko se logično predpostavlja, da materinstvo sprejema kot del svojega poslanstva in da v skladu s tem deluje, medtem ko se 'nemateri' razume kot nekaj odklonskega. Iz tega razloga, ker je torej ženska odklonska, torej nenormalna, ne razmišlja v okvirih večine, se na njih vrši močan pritisk, da bi sprejele svojo materinsko vlogo (Rich 2003, 183–185). »Materinstvo je /.../ celo v primeru svoje odsotnosti vsiljena identiteta za ženske, medtem ko se frazi 'moški brez otrok' in 'neoče' slišita absurdno in neprimerno« (prav tam, 247).

V današnjem času morajo mlade ženske najti svojo pot v svetu, kjer si potrebe in pričakovanja pogosto nasprotujejo. Med drugim ob zaključku šolanja pride do konflikta »med plačanim delom in materinstvom; današnje študentke hočejo oboje in še več« (Rener 1996, 148–149), vendar pa je oboje skupaj naporno, saj otroci rabijo in hočejo svojo mamo, ravno tako pa se mora ženska s svojo energijo in časom posvetiti tudi delu, zaradi česar prihaja do omenjenih konfliktov. Vloga matere in vloga zaposlene se ne smeta mešati, zato je ženska dvojno obremenjena, četudi večina pravi, da dobi dvojno zadovoljstvo. Vendar pa se ne konča vse pri konfliktu, saj imajo današnje mlade ženske možnost večjega uravnavanja teh konfliktov, lahko se na primer tudi ne odločijo za materinstvo (Rener 1996, 149), kar je bilo nekoč težje izvedljivo.

V delu Družine in družinsko življenje v Sloveniji (Rener in drugi 2006, 36–37) je s tabelo prikazano povečanje števila družin v obdobju od 1971 do 2002, hkrati pa opazimo upadanje števila otrok, ali drugače: povečuje se število družin brez otrok, kamor pa se štejejo »tudi družine v obdobju t. i. praznega gnezda – obdobja, ko otroci že odrastejo in se odselijo od doma« (prav tam, 36). Glede na podatke, zbrane v tem delu, »/r/odnost v Sloveniji že od prve

polovice sedemdesetih let upada« (prav tam, 41), kar pa zagotovo ni novo zgolj v Sloveniji, temveč gre za splošen pojav moderne družbe. Med drugim je na materinstvo močno vplival vstop žensk na trg delovne sile, večina žensk je kljub materinstvu namreč zaposlena za polni delovni čas, mnogim ženskam kariera pomeni ogromno in se ji niso pripravljene odreči. Kar je delno tudi razlog za vse daljše odlašanje z odločitvijo za materinstvo (prav tam, 73).

Čeprav materinstvo tudi v Sloveniji še vedno ostaja ključna družinska vloga žensk, pa »materinstvo danes po drugi strani ni več ekskluzivna ženska identiteta in prioriteta med odločitvami v ženskem življenjskem poteku« (prav tam, 73). In četudi se po eni strani zdi, da je odločitev za ali proti materinstvu v današnjem svetu vse bolj osebna izbira, po drugi strani ni vedno tako, saj so ženske vse bolj razpete med zaposlitvijo in družinskim življenjem (prav tam, 75), trg dela je namreč neusmiljen in materam (predvsem tistim z majhnimi otroki) in/ali nosečnicam otežuje zaposlovanje.

7.2 Razlogi za nematerinstvo

Ženske imajo danes več svobode, kot so jo imele ženske v preteklosti in raje izberejo izobrazbo, delo in kariero, ki so »sredstva za ohranjanje neodvisnosti« (Ule in Kuhar 2003, 50), vse naštetu pa je hkrati pomembno za njihovo identiteto, »materinska vloga pa je za sodobne ženske prej emotivna vloga kot poslanstvo« (prav tam). Vendar delo in izobrazba nista edina razloga za odlaganje materinstva, mnoge ženske se želijo najprej prepričati, da so v dolgotrajnem in dobrem odnosu, saj se na ta način zavarujejo, starševstvo tako postaja »skrbno pretehtana odločitev« (prav tam). »Starševstvo je namreč v sodobni družbi postalo vse bolj odgovorna naloga in prav rastoča odgovornost deluje danes kot breme in ovira v odločanju za otroka« (prav tam, 58), dandanes ima par le toliko otrok, kot si jih dejansko lahko privoščijo, saj so otroci postali finančno velik zalogaj, z dolgimi delavniki in vse več obveznostmi pa so starši tudi v časovni stiski, kar pomeni, da otroku pod nobenim pogojem ne bi mogli posvečati dovolj pozornosti, zato je med ljudmi tudi vse pogostejši stavek 'otroka si ne moreva privoščiti' (prav tam). Prihaja tudi do vse pogostejših vprašanj, ali je zveza s partnerjem dovolj trdna, da bo v oporo otroku, ali je posameznik že dovolj čustveno razvit za starševsko vlogo, se je pripravljen odpovedati lastnim interesom na ta račun, ali je dejansko pripravljen spremeniti svoje življenje? Ker so odgovori na takšna in podobna vprašanja

dostikrat tudi negativni, se odločitev za otroka prestavi na kasnejše obdobje, kar pri nekaterih lahko pomeni tudi življenje brez otrok (prav tam, 59).

Mnoge ženske dolgo odlašajo z otroki zato, ker medicina danes omogoča tudi zelo pozno materinstvo, zato menijo, da jim bo nekako že uspelo postati matere, vendar je pri nekaterih biološka ura že predaleč in na koncu ostanejo brez otrok. »Padajoča rodnost je posledica zavestnih odločitev za manjše število otrok, obenem pa tudi odlašanja z rojstvi pri posameznikih, kar ima za posledico, da se mnogo teh v prihodnosti načrtovanih rojstev nikoli ne zgodi« (prav tam, 71). Mnoge ženske naj bi nezavedno zavračale materinstvo, kar se kaže predvsem z dogajanjem v njenem telesu, kot so splavi, neredne menstruacije, težave z zanositvijo in podobno, glavna želja žensk pa naj bi bila odložitev materinstva in zaposlitev (Vidmar Horvat 2013, 60).

Laestheghe navede seznam dejavnikov

upadanja rodnosti in prelaganja rojevanja:

- Vedno višja izobraženost in ekonomska avtonomija žensk
- Naraščajoče in visoke potrošne aspiracije (ki ustvarjajo potrebo po dveh dohodkih v gospodinjstvu)
- Povečano vlaganje v razvoj kariere pri obeh spolih, skupaj z naraščajočo kompetitivnostjo na delovnem mestu
- Razširjanje 'postmoderalističnih' vrednot, kot so samouresničevanje, razvijanje osebnih nagnjenj, etična avtonomija, svoboda izbire, strpnost do nekonvencionalnosti
- Večji poudarek na kakovosti življenja, prostem času, zabavi
- Izogibanje nepreklicnim obvezam in želja po ohranjanju 'odprte prihodnosti'
- Naraščajoča verjetnost ločitve in zato bolj previdno investiranje v lastno osebnost
- Geografska mobilnost mladih odraslih v terciarnem izobraževanju
- Slabe možnosti reševanja stanovanjskega vprašanja (visoki stroški, /.../)
- Fleksibilnost trga dela
- Nezaposlenost mladih
- Dostopnost in učinkovitost kontracepcije, možnost splava
- Osvobojenost od vpliva tradicionalnih avtoritet (Laestheghe v Ule in Kuhar 2003, 108–109).

Vse več ljudi ima drugačne načrte in želje v življenju in jim otroci ne pomenijo več življenjskega cilja, potomstvo se ne zdi več tako pomembno (Ule in Kuhar 2003, 109). Danes ljudje odločitev o otrocih ne sprejemajo več le glede na svoje želje, ki jih vodijo čustva, temveč o teh odločitvah tudi dobro razmislijo, mladi se namreč o svojem potomstvu odločijo na podlagi dobrega premisleka in s tehtnimi razlogi sprejmejo ali zavrnejo starševstvo. Mnogi pari se za otroke ne odločijo tudi zaradi pomanjkanja varstva za otroke ali pa zato, ker so

varstva predraga, kar je razvidno iz izsledkov raziskav, ki pravijo, da je rodnost visoka in da je malo parov brez otrok tam, kjer je podpora družinam s strani države visoka (Rajgelj 2008, 48).

Mladi se vse bolj zavedajo, da služb ni, v kolikor pa jo imaš, pa je ponavadi negotova, finance so vse večji problem, ljudje so vse kasneje neodvisni od svojih staršev, stanovanja so draga, standard vedno višji, ravno tako se višajo cene materialnih dobrin, časa je vse manj, službe vse bolj zahtevajo celega človeka; časa in denarja za otroke skorajda ni. Poleg tega so zahteve delodajalcev do žensk kritične, ženske se morajo namreč zavezati, da še nekaj let po podpisu pogodbe o zaposlitvi ne bodo zanosile, tiste, ki gredo na porodniško, odpustijo, nekatere morajo pred nastopom službe celo opraviti test nosečnosti ali informirati delodajalca o zaščitenosti spolnih odnosov. Mladi bi radi še pred otroci nekaj naredili iz sebe, po končanem študiju bi radi najprej malo zadihali in živeli nekoliko bolj raznoliko življenje, ne počutijo se še dovolj zreli, otroci se jim zdijo velik zalogaj in prevelik izziv, pomoči babic in dedkov je vse manj, saj so nekateri raje na potovanjih, vse več pa jih je še vedno v službah. Zanimivo je, da četudi sprememba standarda traja že nekaj časa, starejše generacije še vedno pritiskajo na mlade, da morajo imeti otroke, da se morajo poročiti in da je greh, če si otrok ne želiš, nihče pa ne pomisli na razloge, zaradi katerih se mladi odločajo tako, kot se odločajo (prav tam).

7.3 Srečne nematere

Ženska ima »dve nasprotujoči si osebnosti, ki se zajedata ena v drugo; ena pravi: 'jaz', druga pa določa žensko v vlogi 'čuvarke vrste', /.../ za otroka žrtvuje svoj čas, svoje telo, svoj prostor, svoj spanec, svoje odnose, svoje delo, svojo kariero, svoja nagnjenja in tudi ljubezni za ljubezen do otroka« (Galimberti 2011, 19). Vendar pa ta druga osebnost marsikdaj vodi v to, da se ženska v konfliktu svojih čustev zave, da je otrok napoti njenim željam in sanjam, je ovira k uresničitvi in izpolnitvi same sebe. Prihaja do dvojnosti starševskega čustva, ki je naravno dejstvo, ki se ga ne obsoja. Največkrat se družinsko življenje dogaja zgolj za trdnimi stenami doma, vse drame, sreča, prepiri in radostni trenutki se dogajajo v krogu družine in so skrbno skriti pred očmi ostalih ljudi. S tem zapiranjem življenja med štiri stene pa slej ko prej pride do trenutkov obupa, ki se žal ne končajo vedno s srečnim razpletom, temveč lahko vodijo v živčni zlom ali, kar je še huje, v detomor ali uboj. Zaradi družinskega življenja in

polne zaposlenosti z njim pogosto pride do 'kulture osamitve', njene posledice pa so opisane v prejšnjem stavku (prav tam, 19–24).

Ženske, ki so v preteklosti hotele usodo vzeti v svoje roke, so nekoč imenovali za čaravnice in jih tako 'upravičeno' pobijali. Celo babice, ki so pomagale pri porodih, niso bile najbolj priljubljene, saj so moški v njih videli nevarnost, da bi spodkopale njihovo avtoriteto (Kačičnik 2006). Čeprav institucija materinstva postopoma izgublja svojo moč, se večina žensk slej ko prej še vedno odloči za to izkušnjo, vendar pa si dajo pred tem čas za uresničitev svojih želja, prednost dajo poklicni karieri in izobrazbi, saj se lahko svobodneje odločajo o svojem telesu (prav tam). Dandanes ženske iščejo izpolnitev tudi drugje, na drugih področjih, torej v delu, svobodi, razporejanju svojega časa, veselje najdejo v svoji neobremenjenosti (prav tam). Otrok pogosto predstavlja obremenitev, odrekanje, žrtvovanje časa, onemogoča ugodje, saj se z njegovim rojstvom vse vrti okrog njega. Ženska se na koncu definira z otrokom, otrok ji prinese nek status v družbi, kar pa je za mnoge ženske pritisk. Ženska, ki se ne odloči za otroka, postane sebična, čustveno in osebnostno neizpolnjena, saj naj bi bila ženska največja izpolnitev rojstvo otroka (prav tam).

Ženske različno gledajo na otroke, nekatere se zanje prostovoljno odločijo po premisleku, drugim predstavlja možnost, tretjim pa so breme in jih nimajo. Vendar pa tretja skupina velja za nenavadno in nemoralno, saj še vedno velja prepričanje, da ženska mora imeti otroka za vsako ceno, četudi ga vzgaja sama (prav tam). Pri nas je tema nematerinstva še vedno izredno neraziskana, saj je še vedno tabu tema, na glavo namreč postavlja dosedanje ideale in ideologije spolnih vlog, spodbija tradicionalno žensko identiteto (prav tam); k sreči pa je tema vseeno vedno bolj priljubljena, zato se mnogi odločajo za raziskave, ki bi nekoliko osvetlile in razjasnile tematiko nematerinstva.

»Družbene spremembe in tekmovalni značaj liberalnih trgov naj bi se odražala tudi v visokih deležih 'stanja brez otrok' v nekaterih državah« (Rajgelj 2008, 45), oziroma če povem drugače, v potrošniški družbi otroci mnogim ne pomenijo več glavnega in edinega bogastva, posamezniki so bolj svobodni in nimajo tako zahtevnih in dolgoročnih obveznosti. Mnoge ženske v sodobnem svetu življenje brez otrok označujejo kot idealno situacijo (prav tam, 46).

Raziskovalci so z raziskavo⁴ o ženskah, ki se iz različnih razlogov niso odločile za otroke, ugotovili, da se ženske brez otrok počutijo svobodnejše, same izbirajo potek svojega dneva, nihče jih ne omejuje. So srečne in zadovoljne, ne obžalujejo svojih odločitev, čas in moč imajo za udejanjanje v stvareh, ki jih osrečujejo. Vse so sprva doživele neodobravanje okolice, vendar jim za to ni mar, saj se ljudje na to privadijo. Z ženskami, ki so matere, ne najdejo več skupnega jezika, saj bi matere ves čas govorile le o svojih otrocih, kar pa njih ne zanima. Sebe so postavile na prvo mesto. Te ženske so odprte, ne kažejo znakov travmatičnega otroštva in skozi življenje stopajo brez tabu tem. Živali so v primeru vseh nemater, ki so bile vključene v raziskavo, pomemben del življenja. Ženske, ki se ne odločijo za otroke, v njih vidijo breme, ki jim krade čas in njih same. V večini so to ženske, ki imajo sicer rade otroke in so del njihovega življenja, vendar pa same take odgovornosti ne želijo prevzeti. Mnoge izmed njih imajo v svojem življenju psa, ki mu posvečajo vso svojo ljubezen, čas, nego in skrb (ne druge živali, temveč zgolj in edino pes). Po njihovem mnenju je odnos s psom boljši, saj pes človeka ne razočara, ga ne zapusti in je torej zanesljiv (Kačičnik 2006).

Nekakšen splošen profil para, ki se zavestno odloči, da otrok ne bo imel, se označuje z višjo stopnjo izobrazbe, agnostičnim odnosom do vere, pozno odločitvijo za poroko (če sploh), partnerja v življenju stremita k udobju, partnerski povezanosti in svobodi, ki se kaže v potovanjih, svobodnih izbirah in pestrem življenju (Rajgelj 2008, 46). Življenje brez otrok naj bi bilo vrhunec samorazvajanja, udobja in samozaščite, vendar gre pri tem za odklonsko obnašanje, ki s strani družbe še vedno ni splošno sprejeto, čeprav je vse pogostejše (prav tam).

V tem kontekstu se svoboda smatra kot alternativa »odgovornosti za nego in vzgojo otroka. Svoboda naj bi posameznikom omogočala možnosti za samouresničenje in spontanost, starševstvo pa se po mnenju vprašanih v večini raziskav veže na odgovornost, obveznosti in 'samožrtvovanje'« (prav tam, 46). Še en razlog za zavračanje starševstva je opredeljen kot grožnja partnerski zvezi, ki se kaže v zmanjšanju intimnosti in komunikacije med partnerjema (prav tam), kar vodi v prepire, ohlajanje odnosov in v mnogih primerih tudi v razvezo. Mnoge ženske se ne odločijo za otroke tudi zaradi skrbi glede poroda (prav tam, 47).

⁴ »V raziskavi je sodelovalo 5 žensk, starih od 38 do 62 let, ki se niso odločile za materinstvo, a imajo partnerja, torej niso samske. Po izobrazbi so: specialna pedagoginja, sociologinja, vzgojiteljica, psihologinja in pedagoginja. Z njimi /so/ izpeljali polstrukturirane intervjuje ter jih kvalitativno analizirali po korakih, ki jih priporoča Mesec (1998)« (Kačičnik 2006, 422).

Pred nekaj desetletji je bilo popolnoma logično, da poroki sledi otrok, v mnogih primerih celo več otrok, ženske brez njih so bile stigmatizirane. Danes se mišljenje spreminja in vse več ljudi se odloča za 'nestarševstvo' po lastni izbiri in tehtnem premisleku pozitivnih in negativnih posledic, mnogi izmed njih so dali prednost izobrazbi, poklicnem delu, materialnih dobrinam in doseganju dobrega življenjskega standarda, hobijem. Ljudje, ki še nimajo otrok, o odločitvah dodobra razmislijo, saj otrok pomeni izgubo neodvisnosti, popolno spremembo življenjskega stila in omajano materialno varnost, saj otrok potrebuje varnost, nego, z njim je povezanih veliko stroškov, na katere pa mnogi niso pripravljeni (prav tam, 48).

V življenju posameznikov je izrednega pomena postala samouresničitev, kar pomeni, da se prednostno posvečajo samim sebi in želijo uresničiti svoje cilje v vrstnem redu glede na pomembnost ciljev za posameznika. Ljudje bi radi v življenju veliko dosegli, preden se ustalijo in rojstvo otroka se navadno umešča na zadnje mesto v uresničitvi, ko je vse ostalo že izpolnjeno. Vendar pa se vse pogosteje dogaja, da imajo mladi ljudje izpolnjene vse pogoje samouresničitve, pa vendar se za otroka na koncu ne odločijo (prav tam, 8).

8 SKLEP

V kulturi, v kateri živimo, je naša biološkost družbeno določena in naučena. Že v primarni socializaciji nas pomembni drugi naučijo, kako se moramo obnašati glede na svoj biološki spol ter česa ne smemo početi, misliti ali govoriti. Starejše generacije so od majhnih nog dalje prevzemale ideologije, ki jim jih je vsiljevala družba, ki le na tak način lahko preživi. Za družbo je vedno pomembno zgolj njeno lastno preživetje, njeni subjekti pri tem nimajo besede. V kolikor pa se posamezniki opogumijo in izrazijo željo, da bi živeli drugače, kot jim narekuje njim lastna družba, jih družba zatira, jih poskuša prepričati v njihovo zmoto in jih speljati na pot, ki jo narekuje ideologija.

Ideologija materinstva je izredno močna, in kadar menimo, da imamo svobodno izbiro, gre ponavadi zgolj za iluzijo svobodne izbire – mi le mislimo, da svobodno izbiramo, v resnici pa nas družba s svojo ideologijo sili v starševstvo in to dojema kot edino normalno. Družba ne razume ljudi, ki svojih življenj ne želijo uravnati glede na njena pričakovanja, ne razume tistih, ki si želijo nekaj drugega, tisto, kar jih bo v resnici izpolnjevali in osrečevalo v enaki meri, kot otroci osrečujejo in izpolnjujejo starše, ki so si otrok želeli.

Tako materinstvo kot tudi nematerinstvo sta lahko posledici družbenega pritiska. Materinstvo zato, ker je ideologija obveznega materinstva močna in z vršenjem pritiska na ženske povzroči, da se ženske vdajo v svojo usodo, ki jim jo narekuje družba, četudi prvotno niso imele takšnih načrtov. Nematerinstvo pa zato, ker je danes življenje negotovo, zaposlitvene možnosti so majave, mnogim se življenje obrne na glavo dobesedno z danes na jutri. Število rojstev upada, ker otrok danes za mnoge predstavlja preveliko tveganje, marsikdo namreč niti sam ne zmore preživeti. Dogaja se tudi, da ženske materinstvo zgolj odločijo na kasnejši, ne popolnoma definiran čas, ker pričakujejo, da bo prihodnost prinesla boljše možnosti, vendar pa se na koncu takšna odločitev pogosto izteče v trajno stanje brez otrok. Vendar pa za vse nematere velja, da jim družba ni naklonjena in šele z odpravo ideologije materinstva, ki s svojo mrežo omejuje svobodno izbiro mnogih posameznic, bo svet boljši za vse, ne zgolj za tiste, ki se zavedno ali nezavedno podrejajo ukazom večine.

9 LITERATURA

1. Arénes, Jacques. 2003. *Je oče še del družine?* Ljubljana: Oka, otroška knjiga.
2. Beauvoir, Simone de. 2000. *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.
3. Boh, Katja. 1986. Ženska in preobrazba družine v industrijskih družbah. V *Ženske in diskriminacija*, ur. Maca Jogan, 130–137. Ljubljana: Delo.
4. Brajša, Pavao. 1987. *Očetje, kje ste? Mit in resnica o materinstvu*. Ljubljana: Delavska enotnost.
5. Chodorow, Nancy. 1999. *The Reproduction of Mothering*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press. V Kristan (2005, 195–8).
6. Cowie, Elizabeth. 1991. Ženska seksualnost. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 148–170. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
7. Croissant, Jo. 1998. *Ženska – duhovništvo srca*. Ljubljana: Župnijski urad Ljubljana – Dravljje.
8. Černič Istenič, Majda. 1994. *Rodnost v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. Dicks, Henry V. 1967. Marital tensions. London: Routledge & Kegan Paul. V Oakley 2000, 84.
10. Freud, Sigmund. 1991a. Nekatere psihične posledice anatomske razlike med spoloma. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 12–22. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
11. --- 1991b. O ženski seksualnosti. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 23–38. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

12. --- 1995. *Tri razprave o teoriji seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
13. --- 2006. *Spisi o seksualnosti*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Galimberti, Umberto. 2011. *Miti našega časa*. Ljubljana: Modrijan
14. Hamon, Marie-Christine. 1991. Freud in Ojdip pri deklici. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 83–120. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
15. Jogan, Maca. 1986. *Ženska, cerkev in družina*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Josipovič, Damir. 2004. *Dejavniki rodnostnega obnašanja v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC.
16. Kačičnik, Sara. 2006. Revolucija spolnih vlog – ženske brez otrok. *Socialna pedagogika (Ljubljana)* 10 (4): 407–28. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-KAQ92CI6/> (30. april 2015).
17. Keržan, Dorijan. 2008. *Spočetje novih oblik sorodstva*. Novo mesto: Goga.
18. Kristan, Zdenka. 2005. *Materinski mit: kultura, psihoanaliza, spolna razlika*. Ljubljana: Delta.
19. Lacan, Jacques. 1991a. Pomen falosa. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 39–48. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
20. --- 1991b. Bog in užitek ženske. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 49–61. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
21. Lidz, Theodore. 1968. *The Person: His development throughout the life cycle*. New York: Basic Books. V Oakley 2000, 200.

22. Macuh, Bojan. 2014. *Ženska – mati po prenehanju zakonske in izvenzakonske zveze*. Celje: Fakulteta za komercialne in poslovne vede.
23. Mitchell, Juliet. 1991. Freud in Lacan: Psihoanalitične teorije seksualnih razlik. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 171–192. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
24. Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: založba/*cf, 2000.
25. Rajgelj, Urška. 2008. *Med samouresničitvijo in družbenimi pričakovanji: odnos univerzitetno izobraženih do rodnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostopno prek: https://books.google.si/books?id=QR9mXmsMPM0C&pg=PA47&lpg=PA47&dq=%C5%BEenske+brez+otrok&source=bl&ots=VEfl8kd869&sig=lczoKQttR4j30xKYWHsrHo9qRdA&hl=sl&sa=X&ei=KLA4Vde_HIyfPbmrGdGf&ved=0CD8Q6AEwBjgK#v=onepage&q=%C5%BEenske%20brez%20otrok&f=true (30. april 2015).
26. Rakar, Tatjana, Nada Stropnik, Ružica Boškič, Polona Dremelj, Mateja Nagode in Nadja Kovač. 2010. *Raziskava o vplivih veljavnih ukrepov družinske politike na odločanje za otroke*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo. Dostopno prek: http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/rodnost-koncno_porocilo.pdf (17. junij 2015).
27. Rener, Tanja. 1996. Mladina in družina. V *Predah za študentsko mladino*, ur. Blanka Tivadar, 119–52. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Zavod republike za šolstvo.
28. Rener, Tanja, Sedmak Mateja, Švab Alenka, Urek Mojca. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
29. Rich, Adrienne. 2003. *O lažeh, skrivnostih in molku*. Ljubljana: ŠKUC.
30. Rose, Jacqueline. 1991a. Ženska seksualnost: Jacques Lacan in école freudienne. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 121–147. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

31. --- 1991b. Ženskost in njeno nelagodje. V *Ženska seksualnost*, ur. Eva D. Bahovec, 201–218. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
32. Rossi, Alice. 1965. *Barriers to the Career Choice of Engineering, Medicine or Science Among American Women*. Cambridge: M.I.T. Press. V Oakley 2000, 213.
33. Stamejčič, Ana. 2015. Magistrsko delo. *Neodločanje za otroke in ideologija obveznega materinstva v pozni modernosti*. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.
34. Toš, Niko, Brina Malnar, Mitja Hafner-Fink, Samo Uhan, Slavko Kurdija, Vlado Mihelj, Janez Štebe in Ivan Bernik. 2004. *Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999–2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/SJM_vrednote_v_prehodu_3.pdf (17. junij 2015).
35. Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: FDV.
36. Vidmar Horvat, Ksenija. 2013. *Zamišljena mati: spol in nacionalizem v kulturi 20. stoletja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
37. Vode, Angela. 1999. *Značaj in usoda. II. knjiga*. Ljubljana: Krtina.
38. *Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok (ZZUUP)*. Ur. l. SRS, 11/77, 42/86. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO408#> (27. april 2015).